

Elena Banciu

Filosofie și argumentare

1. NOȚIUNI INTRODUCTIVE

Logica așa cum era înțeleasă într-un sens strict al cuvântului se considera că lucrează numai cu propoziții adevărate sau false și uneori cu cele a căror valoare de adevăr este nesigură (probabil adevărate sau probabil false).

Logica secolului XX se va orienta însă și asupra unor raționamente cu propoziții cărora nu le putem stabili valoarea de adevăr. Acestea sunt normele și întrebările, despre care nu avem cum să stabilim dacă sunt adevărate sau false. S-a putut astfel construi o logică analogă celei a adevărului și falsului, logica deontică și logica întrebărilor (erotetica). Acesta ar

putea fi considerat nucleul logicii juridice, celelalte informații provenind încă din logica aristoteliciană și logica clasică.

Dacă ar trebui să definim cât mai general această disciplină, logica ar fi studiul legilor formale ale raționării, legi apte să ne ducă de la propoziții adevărate numai la propoziții adevărate, iar într-un sens mai larg de la propoziții adevărate la propoziții probabil adevărate.

De aceea, logicianul român Gheorghe Enescu considera că : "A gândi logic" înseamnă pur și simplu a gândi conform cu regulile definiției, clasificării și raționamentului, a argumenta, a demonstra pe baza acestor reguli. (Tratat de logică).

OBIECTIVELE CURSULUI

Prezentul suport de curs, intitulat **Logică juridică**, se adresează în primul rând studenților

Facultății de Drept și Științe Administrative, anul I, formele de învățământ frecvență redusă (IFR) și învățământ la distanță (ID), precum și tuturor celor interesați de asimilarea unei minime scheme corecte de gândire și expunere, sub forma unui discurs sau comunicare de idei, în așa fel încât înțelegerea mesajului pe care l-ar avea de comunicat să fie completă. Menționăm că prezentele prelegeri ce au ca obiect introducerea sintetică în cunoașterea disciplinei Logică juridică, reprezintă o compilație a unora dintre cele mai cunoscute texte în domeniu apărute la noi în țară.

Cursul este prezentat într-o manieră sintetică, astfel încât studentul să beneficieze de informațiile de bază, urmând ca în funcție de interesul manifestat și de apariția unor noi provocări în domeniu, temele respective să se aprofundeze la nivel individual, precum și sub forma discuțiilor de seminar.

Obiectivele prezentului curs sunt:

1. Cursul urmărește inițierea studenților în domeniul atât de vast al noțiunilor și tehnicilor logice, în cunoașterea evoluției acestei discipline din antichitate și până în prezent, precum și asimilarea unor abilități argumentative deosebit de necesare.

2. Să își configureze mai eficace elementele esențiale ale logicii, esențială în studiul și relaționarea acestei discipline cu dreptul și problematica aferentă acestuia din urmă.

3. Să dobândească abilitatea de a folosi din punct de vedere teoretic concepte și raționamente ce țin de logică, în vederea rezolvării unor situații concrete.

4. Dobândirea de competențe (selectarea, combinarea și utilizarea adecvată a cunoștințelor) legate de aplicabilitatea în practică a logicii juridice.

Competențe:

La finalul acestui curs semestrial, studentul va putea dobândi, dezvolta și aplica atât competențe specifice cât și competențe profesionale.

Competențe specifice:

1. **Autonomie și responsabilitate** – responsabilizarea profesională ca individ, în condiții de autonomie restrânsă și asistență calificată.

2. **Interacțiune socială** - comunicare logică și corectă specifică muncii în echipă și știința distribuirii de sarcini.

3. **Dezvoltare personală și profesională.**

Competențe profesionale:

1. Cunoașterea și înțelegerea limbajului specific al logicii și utilizarea lui adecvată.

2. Utilizarea cunoștințelor de bază ale logicii în orice domeniu pentru claritatea și corectitudinea gândirii și exprimării.

Cerințe preliminare:

Logica juridică este o disciplină opțională care se studiază pe parcursul semestrului I, al anului I de studiu. Pe baza cunoștințelor dobândite, studentul va putea aprecia din punct de vedere al corectitudinii și coerenței elementelor oricărei discipline din programa de studiu, ca de exemplu:

- Drept civil
- Drept procesual civil
- Drept penal
- Drept procesual penal
- Dreptul familiei, etc.

2. SCURTĂ ISTORIE A LOGICII

Folosirea în exces a cuvântelor „logic” sau „logică” a dus la sentimentul că înțelesul celor doi termeni este atât de simplu, încât nici nu prea ai ce să studiezi despre aceștia. Poate din cauza dificultății unor ramuri ale acestei discipline, a complicării ei de-a lungul timpului, s-a uitat că logica își are începuturile în cărțile Organonului lui Aristotel, și dacă vrem să începem descifrarea ei, trebuie să ne întoarcem în timp în Grecia. Fiecare dintre palierele pe care s-a dezvoltat ar necesita ani de studiu, dar poate ca la fel ar fi și numai dacă ne-am interesa să strângem varietatea definițiilor care i s-au dat. Irving M. Copi, logician contemporan, apreciat în întreaga lume conchidea că „logica este studiul metodelor și principiilor folosite

pentru deosebirea raționamentelor corecte de cele incorecte. Metodele și tehnicile logicianului sunt menite în principal să eludeze această distincție. Logicianul este interesat de orice raționament, indiferent de conținutul acestuia” (Ilmar Tammelo, Drept, logică și comunicare, umană).

Dacă ar fi să trecem într-o altă sferă de cercetare, l-am avea drept maestru pe Constantin Portelli, cu a sa carte, Logica creației divine. Astfel, el pornește de la ideea că logica umană, căci evident ne plasăm doar în sfera umanului, este o capacitate înăscută. O avem încă de la naștere, o formăm și o dezvoltăm prin educație, după posibilitățile fizice și conjuncturale ale fiecăruia. La aceste ingrediente mai adăugăm experiența de viață a fiecăruia, și astfel ajungem la un set de cunoștințe și reguli, care indică modul în care pot să fie elaborate și asamblate judecățile, pentru ca să demonstrăm validitatea sau eroarea unor afirmații sau idei. (Constantin Portelli, Logica creației divine, p.82).

Însă ce poate fi această mare capacitate a omului de a deosebi adevărul de greșală, raționament valid de cel nevalid, decât un mare miracol al Creatorului. Datorită faptului că suntem creații ale lui Dumnezeu, suntem și în posesia înțelegerii adevărate a lucrurilor, căci Creatorul a dorit să-i înțelegem faptele și lumea, pe care le-a creat logice.

Am dorit să arătăm prin acest punct de vedere tocmai faptul că termenul pe care-l analizăm suscită interes și este parte activă în orice discuție.

După Aristotel, stoicii au inclus în conceptul de logică, teoria semnificației, teoria „lectelor”, iar retorica apare și ea tot în cadrul logicii, dar ca o subdiviziune. Cicero vede logica ca pe o artă, „arta de a discuta” sau „arta de a decide”. Scolasticii au tendința de a o folosi și de a o vedea ca pe un instrument, o doctrina a operațiilor discursive sau raționale. (Anton Dumitriu, Teoria logicii). Cu cât ne apropiem de perioada modernă logica este din ce mai strâns legată

de filosofie, chiar dacă Kant o consideră „rugina venerabilă a trecutului”, iar Hegel „osemințe moarte”.

De mare importanță și ajutor pentru cursul de față, este însă volumul Teoria Logicii, a cercetătorului român Anton Dumitriu. După aproximativ 300 de pagini de analiză a diferitelor capitole ale logicii formale, cartea se încheie cu un capitol distinct intitulat Definiția logicii.

Preluăm astfel, tabelul în 16 puncte de trecere prin întreaga istorie milenară a logicii:

- Instrument al științelor, dar fără a fi ea însăși o știință (peripateticii)
- Teoria cunoașterii și a raționamentului propozițional (stoicii)
- Modus scientiarum, în aspectul sermocinal și rațional (Evul Mediu)
- Artă de a gândi (logica de la Port-Royal)
- Artă de a conduce bine intelectul în căutarea adevărului (Descartes)

- Metodologia științelor (Bacon, Newton, J. Herschel, W. Whewell, Th. Reid, J. Stuart Mill, J. Lachelier, A. Lalande, Cl. Bernard, Wundt)
- Teoria cunoașterii (Kant)
- Dialectica idealistă (Hegel)
- Dialectica materialistă (Marx, Engels, Lenin)
- Psihologismul logic (Hobbes, Locke, Berkeley, Hume, Th. Reid, Dugald Stewart, W. Hamilton, Spencer, Condillac)
- Pragmatismul, logica are valoare prin utilitatea ei (W. James, C.S. Peirce, J. Dewey, F.C. Schiller)
- Antiintelectualismul francez, logica are un caracter exclusiv practic, apropiat de pragmatism (J. Lachelier, E. Boutroux, H. Bergson)
- Știință normativă, știință a valorilor sau tehnică (W. Dilthey, H. Lotze, W. Windelband, H. Meier, E. Gobl, A. Lalande)
- Fenomenologia, logica ca temei absolut al cunoașterii (Bolzano, Husserl)

- Logica matematică, după care logica este un sistem formalizat și în fond o teorie a demonstrației (Frege, Russell, Hilbert)
- Logica naturală ca studiu al operațiilor naturale ale gândirii (Piaget, Botezatu).

Oferta este deci impresionantă, dar mai impresionant este poate interesul constant ridicat pentru acest domeniu. Tot Anton Dumitriu găsește și explicația pentru care există această multitudine de definiții.

Părțile componente ale gândirii, cea rațională și cea discursivă au fost veșnic disociate punându-se mai mult accent pe una sau pe cealaltă. Nu există, spune el, gândire fără expresia ei, fiindcă a gândi înseamnă a exprima. De altfel, aceasta este și demonstrația lui Aristotel.

Omul este un animal rațional și un animal înzestrat cu vorbire. „Orice silogism, cu atât mai mult o demonstrație, se adresează nu numai cuvântului extern,

ci și cuvântului din interiorul sufletului”. De aceea scolasticii au preluat termenul de logos cu două sensuri, cuvânt și rațiune. Acest logos care exprimă și se exprimă nu poate intra în procesul său de exprimare sau de explicitare decât prin simboluri, fie că acestea sunt cuvintele, discursul natural sau sunt create artificial.

Anton Dumitriu concluzionează. Dacă logica ca logos, adică așa cum a fost concepută de vechii greci, ca ordine intrinsecă a realității, logos aparținând însă și sufletului omenesc, este și sermo și rațio, în actul logic trebuie să apară amândouă aceste laturi ale lui. Nu există un act logic al intelectului care să nu fie și simbol și rațiune, a le separa fără a le uni înseamnă a pierde însăși natura acestui act prin acest studiu. (Teoria logicii, p.350).

Logica studiază argumentele (definite ca o mulțime de propoziții, dintre care unele sunt propoziții de bază și se numesc premise, pe ele sprijinindu-se o

altă propoziție denumită concluzie), cu scopul de a diferenția între:

1.ARGUMENTE→**DEDUCTIVE**→VALIDE→CON-
CLUDENTE

2.ARGUMENTE DEDUCTIVE→NECONCLUDENTE

3.ARGUMENTE →**INDUCTIVE**→PUTERNICE→
CONFIRMATOARE

4.ARGUMENTE INDUCTIVE → SLABE

Am putea explica și mai simplu, spunând că, toate cunoștințele noastre se constituie sub forma unor propoziții, care pot fi afirmative sau negative, despre ceva ce poate avea calitatea de a fi adevărat sau fals sau probabil. **Aceste propoziții, care redau cunoștințe, poartă numele de propoziții cognitive, pentru a putea fi deosebite de cele care redau întrebări,**

ordine sau comenzi. Deci, ceea ce afirmăm sau negăm despre ceva constituie conținutul judecății respective, iar adevărul, falsul, probabilul constituie valoarea lor de adevăr. (Efim Mohorea, *Introducere în logică*). Logica clasică operează cu propoziții a căror valoare de adevăr este doar adevărat și fals, de aceea se mai numește și bivalentă. Logica contemporană operând cu mai mult de două valori de adevăr este polivalentă (de exemplu, logica trivalentă care operează cu adevărul, falsul și indeterminatul).

Definind pe scurt argumentele, vom spune că:

În cazul **argumentelor deductive**, concluzia decurge cu necesitate din premise, sau altfel spus ea nu aduce nimic nou ca informație, decât au spus deja premisele.

Argumentele inductive se diferențiază de primele prin aceea că, despre concluzia lor se spune că decurge doar în mod probabil din premise, ea fiind mult mai generală.

Un **argument deductiv valid** este acela în care dacă s-a stabilit că premisele sunt adevărate, atunci și concluzia este cu necesitate adevărată, pe când într-un **argument deductiv nevalid** premisele s-ar putea să fie adevărate iar concluzia falsă.

Argumentul concludent este un argument valid, care are în plus premisele adevărate, iar dacă nu ar îndeplini una dintre aceste două condiții (fie ar fi nevalid, fie nu ar avea premisele adevărate) atunci s-ar numi **neconcludent**.

În ceea ce privește **argumentele inductive puternice**, acesta este cel a cărui concluzie decurge cu

necesitate mare din premise (dacă premisele ar fi adevărate, atunci concluzia ar fi cu probabilitate mare adevărată), iar la cel **inductiv slab** concluzia decurge cu probabilitate mică din premise (dacă premisele ar fi adevărate, atunci s-ar putea ca propoziția finală, concluzia, să fie falsă).

Argumentul confirmator este un argument puternic cu premise adevărate, urmând ca și în cazul celor neconcludente, dacă cel puțin una dintre aceste două condiții nu este îndeplinită (fie nu este puternic, fie nu are premise adevărate) să se numească **neconfirmator**.

Argumentarea logică se realizează deci, printr-un proces de gândire prin care, din anumite propoziții de bază, pe care le considerăm **PREMISE** (care au ca și cuvinte introductive uneori “deoarece”, “întrucât”, “pentru că”), se obține o nouă propoziție pe care o vom

numi **CONCLUZIE** introdusă de regulă de cuvintele "deci", "rezultă că", "astfel".

Pentru a putea diferenția între argumentele valide și cele nevalide, logica trebuie să identifice pe de o parte:

- a) **forma logică** (structura logică) a argumentului; și pe de altă parte:
- b) **condițiile logice de raționalitate** .

Forma logică (sau schema argumentului) este dată de formele logice ale propozițiilor componente, care trebuie să fie minim două (adică minim o premisă și neapărat o concluzie).

Exemplu:

Toti oamenii sunt muritori. (premisă)

Socrate este om. (premisă)

Socrate este muritor. (concluzie)

Forma logică a acestui argument este următoarea:

Toti A sunt B.

C este A.

C este B.

Forma logica este alcătuită din două componente: **toți...sunt; toate...sunt; nici un...nu este** sunt termeni denumiți **constante logice**, iar A, B, C sunt denumite **variabile logice**. La acestea se adaugă **predicatul**, necesar în orice propoziție.

Condițiile fundamentale de raționalitate (sau principiile logice):

1) **principiul identității:** în același timp și sub același raport, orice idee sau formă logică (noțiune, propoziție logică, ipoteză) este identică cu sine;

De ce este important acest principiu? Pentru că el ne arată cum să folosim omonimele și sinonimele, în așa fel încât la sfârșitul unei judecăți să evităm sofismele. Un același cuvânt poate exprima sensuri diferite deși este scris la fel (lac – apă stătătoare, lac – preparat chimic), cum este cazul în omonimie. De asemenea, aceeași noțiune este exprimată prin cuvinte diferite, cum este cazul sinonimiei. Folosind într-o argumentare același cuvânt mai întâi cu un înțeles, iar mai târziu cu un alt înțeles se va încălca principiul identității și vom ajunge la concluzii false din premise adevărate. (Petre Botezatu, *Introducere în logică*).

2) **principiul noncontradicției:** într-un context de analizat, este imposibil ca o propoziție să fie și adevărată și falsă;

Interesantă este în acest caz dezvoltarea subiectului de către cercetătorul Eduardo Garcia Maynez, în studiul Aspectul logic al interpretării normelor juridice, în volumul Logica și dreptul, culegere de traduceri. Acesta aplică principiul situațiilor concrete din justiție și se întreabă: se poate întâmpla ca organul jurisdicțional, căutând legea aplicabilă la un fapt material, să întâlnească înăuntrul sistemului în care funcționează, precepte care reglementează cazul în mod contradictoriu? Adică o lege să interzică o conduită pe care altă lege să o permită.

Pentru aceia care au sarcina de a aplica norme abstracte la situații particulare există posibilitatea de a se găsi în fața unei antinomii, dar în același timp trebuie să se găsească și o absolută incompatibilitate între norma care interzice și cea care permite, deci să fie imposibilă aplicarea lor simultană.

„Dacă interzicerea și permiterea unei aceleiași fapte se referă la subiecte diferite, sau la aceleași persoane, dar în ocazii, circumstanțe sau locuri diferite, nu se poate vorbi de contradicție între ele și antinomia ar fi doar aparentă.” Ne aflăm oare pe terenul atât de greu de descifrat al hermeneuticii?

„Dacă o prevedere legală interzice unei persoane, în cutare și cutare circumstanțe, o anumită conduită, aceasta presupune cu necesitate că persoana în cauză nu este liberă în raport cu conduita respectivă, dat fiind că nu este împuternicită să opteze între efectuare și abținere. Cu alte cuvint: dat fiind caracterul ilicit al conduitei, singurul lucru permis subiectului normei este să se abțină de la ea. Dacă însă, în același timp, o altă normă aparținând aceleiași ordini juridice autorizează subiectul să efectueze același act, în aceleași condiții de spațiu și timp, subiectul trebuie, conform primei reglementări, să se abțină de la o

acțiune pe care, conform celei de-a doua norme, are dreptul să o efectueze.

Dacă, prin chiar firea lucrurilor, o conduită reglementată juridic nu poate fi în același timp atât interzisă, cât și permisă din punct de vedere juridic, atunci este evident că, dacă dintre două precepte ale aceleiași ordini juridice, primul interzice, iar al doilea permite aceluiasi subiect, în condiții identice, un același act, cele două norme sunt contradictorii, și deci absolut incompatibile; ceea ce înseamnă că imposibil să fie aplicate concomitent.” Primim și răspunsul la întrebarea dacă logica și principiul noncontradicției se găsesc pe teritoriul hermeneuticii.

„...Iar dacă lucrurile stau așa, rezultă că problema antinomiilor nu este reductibilă la cea hermeneutică și nu trebuie privită doar ca un aspect al acesteia”.

3) **principiul terțului exclus**: într-un context dat, o propoziție este sau adevărată sau falsă, a treia posibilitate este exclusă;

Facem referire tot la studiul lui Eduardo Garcia Maynez.

„Când judecătorul chemat să soluționeze un litigiu descoperă că speța este reglementată de două norme temporale coextensive și de rang egal, regula anulării reciproce nu-l poate scoate din încurcătură, pentru că nu este posibilă, nici logic, nici ontologic, rezolvarea cazului într-o a treia formă, diferite de cele stabilite de cele două prevederi incompatibile. Dacă, de exemplu...dintre două norme temporale coextensive și de rang egal, una permite iar cealaltă interzice pentru oricine să deschidă un punct de desfăcere a băuturilor alcoolice, în locuri unde se lucrează, caracterul contradictoriu al prevederilor elimină de asemenea posibilitatea unei a treia soluții, ducând ad absurdum la

teza anulării reciproce”. Vorbim așadar în concret despre tertium non datur, sau principiul terțului exclus.

4) cea de a patra condiție de raționalitate, este legată direct de procesul de argumentare și ne spune că temeiul invocat pentru a susține o anumită propoziție trebuie să fie suficient pentru ceea ce ne propunem (**principiul rațiunii suficiente**).

A vorbi despre un argument că este logic corect înseamnă a spune cu alte cuvinte că este valid. Noțiunea de validitate sau de corectitudine logică are în cazul dreptului două aspecte. În primul dintre ele rămânem în sfera logicii clasice, în raport cu care un argument este logic admisibil, iar într-un sens special se poate vorbi de validitate juridică, care poate fi utilizată în cel puțin cinci accepțiuni (Petre Bieltz, Dumitru Gheorghiu, *Logică juridică*). De pildă: despre o lege sau un articol de lege se poate vorbi că este validă,

adică este în vigoare; o lege poate fi validă pentru că se aplică într-un caz clar precizat; actele unei instituții sunt valide dacă aceasta are competența să le producă; orice decizie trebuie să aibă un temei suficient, adică o bază legală pentru a fi juridic-validă; în sfârșit despre două legi se spune că sunt reciproc valide în raport cu o anumită speță dacă ele nu îndeamnă la comportamente care se exclud reciproc.

3. TERMENI ȘI NOȚIUNI

Dacă am dori, în cadrul unei cercetări complete asupra limbajului să-i surprindem caracteristicile din mai multe perspective, am putea sesiza că la nivel general în limbaj noi distingem două feluri de componente sintactice:

- a)- componente sintactice de bază
- b)- componente sintactice speciale

Diferența este următoarea: componentele din prima categorie au un înțeles de sine stătător chiar dacă ar fi utilizate izolat de orice alte tipuri de categorii. Includem în această primă clasă două feluri de categorii sintactice de bază:

- termenii (t)
- propozițiile (p)

În a doua categorie întâlnim componente care izolat de orice altă categorie sintactică nu au nici un fel de înțeles, componentele de acest tip dobândind un înțeles propriu numai dacă sunt combinate sau aplicate cu componente din prima clasă.

În a doua clasă întâlnim **operatorii** (sau **functori**).

Pentru a discuta în mod satisfăcător despre propoziții, argumente, silogisme, va trebui să debutăm cu analiza termenilor deoarece din cele mai simple propoziții se alcătuiesc propoziții din ce în ce mai complexe, iar primele sunt alcătuite tocmai din termeni.

Dacă descompunem un argument în propoziții, iar propozițiile în termeni, dincolo de termeni nu găsim forme logice mai simple. Din punct de vedere logic un termen este un întreg alcătuit dintr-o

componentă lingvistică (un cuvânt sau mai multe) și o noțiune care este o componentă de natură logică.

Noțiunea reprezintă modelul mental al unui obiect sau proprietăți care a intrat în câmpul cunoașterii noastre, ea reprezintă componenta de la nivelul gândirii.

Cuvântul prin care se exprimă reprezintă componenta lingvistică a termenului, această componentă lingvistică o recunoaștem după aceea că poate fi folosită ca denumire pentru obiectul care îi corespunde noțiunea pe planul gândirii.

Un termen poate fi analizat din perspectiva a două planuri: intensiunea lui (sau înțelesul) acelui termen și extensiunea (sau mulțimea de obiecte la care se aplică respectivul termen).

Tipuri de termeni:

Termenii pot fi **vizi** și **nevizi**, după existența sau inexistența obiectelor din cadrul extensiunii. Având în

vedere termenii nevizi, după numărul de obiecte din extensiune distingem **termeni individuali și termeni generali**.

De asemenea, termenii mai pot fi **precizi sau vagi; concreți și abstracți; absoluți și relativi; pozitivi și negativi**.

Între termeni există și diverse raporturi. În situația în care termenii au extensiuni identice, raportul se numește de identitate extensională. Doi termeni se găsesc într-un raport de ordonare, în situația în care sfera unuia este inclusă total în sfera celuilalt. Termenii sunt în raport de încrucișare numai dacă o parte a lor este identică. Raportul de opoziție cuprinde două situații opoziția contrară (de exemplu termenii: declarațiile inculpatului și declarațiile martorilor) și opoziția contradictorie (atunci când unul dintre termeni este negația celuilalt; de exemplu legal-ilegal).

4. DEFINIȚIA ȘI CLASIFICAREA

Operația logică de precizare a conținutului sau sferei unei noțiuni, adică semnificația și sensul unui termen sau aria lui de aplicabilitate.

Dacă considerăm că definițiile, așa cum am încercat să le înțelegem la începutul capitolului ajută la mai bună înțelegere și clarificare a unui termen, atunci vom restrânge mulțimea locurilor în care le putem întâlni. Astfel vom întâlni definiții în dicționarele explicative ale diverselor limbi existente pe suprafața globului; manualele, tratatele sau dicționarele de specialitate vor prezenta definiții ale termenilor folosiți în respectiva ramură de știință sau artă; legislația va

defini în textele de lege cuvintele cheie la care respectivul act normativ face referire.

Pentru a observa mai bine structura unei definiții, să luăm câteva exemple:

1. Discipolul este persoana care adoptă și continuă învățătura sau doctrina unui maestru.

2. Noxa este un agent cu acțiune dăunătoare asupra organismului.

Vom constata că definiția conține trei părți:

Definitul (definiendum) – termenul de definit

Definitorul (definiens) – partea prin care se încearcă definirea

Relația de definire – relația dintre primele două părți ("df").

Structura generală a unei definiții poate fi prescurtată deci prin formula:

$$A=df B$$

Exemplificând aceasta formulă în cazul celor două definiții, vom realiza că **definitul** este termenul discipol sau noxă; **definitorul**: "persoana care adoptă și continuă învățătura sau doctrina unui maestru", "un agent cu acțiune dăunătoare asupra organismului". Relația de definire este redată de verbul "este".

Dacă vom considera definitul și definitorul ca noțiuni, adică concepte, relația de definire va trebui neapărat să exprime un raport de identitate între aceste două părți ale definiției, în sensul că și definitul și definitorul vor trebui să aibă absolut același sens.

Tipuri de definiții

Definițiile se pot clasifica după două criterii foarte cuprinzătoare. În primul rând după obiectul pe care-l redă definitul vom întâlni:

a) **definiții reale** sunt cele care explică conținutul termenilor, adică vor avea ca definit o noțiune.

Peroneul este osul lung și subțire, care formează împreună cu tibia, scheletul gambei.

Fiind vorba de propoziții cognitive, definițiile reale pot fi calificate ca adevărate sau false.

b) **definiții nominale**, în care definitul va fi un termen, de regulă accentuat prin ghilimele, iar relația de definiție se traduce prin "înseamnă", "desemnează".

Se numește "înșelăciune" inducerea în eroare, fraudă, escrocheria.

Definițiile nominale pot fi și ele la rândul lor clasificate în: definiții stipulative, lexicale și de precizare.

Logica nu putea rămâne indiferentă la dezvoltarea științei și a umanității așa că tocmai acesta

ar fi rolul definițiilor stipulative: de a introduce în vocabularul deja existent a unui termen nou, sau să dea un înțeles total diferit unui cuvânt deja prezent în respectivul vocabular (Hercules, cunoscută zeitate din Pantheonul grecesc, a devenit numele sub care este cunoscute un tip de avioane de transport militare). Nefiind decât convenții, deci nu propoziții cognitive, definițiile stipulative nu pot primi valori de adevăr.

Fiecare dintre noi am folosit cel puțin o dată un dicționar explicativ. Pentru că explică înțelesul cuvintelor prezente acolo, încercând să epuizeze toate sensurile pe care le poate lua un cuvânt, aceste definiții se numesc lexicale.

Mărțișor, (2) mărțișori, (3) mărțișoare, s. n. 1. S.m. Numele popular al lunii martie. 2. Mică plantă erbacee din familia rozaceelor, cu o singură floare, de culoare galbenă, și frunze adânc crestate. 3. S.n. Mic

obiect de podoabă care se oferă în dar, mai ales femeilor și fetelor, la 1 martie.

Spre deosebire de cele stipulative, definițiile lexicale pot fi adevărate sau false.

Definițiile de precizare, fie pot aduce o modificare sensului unui termen sau expresie, sau doar o completare la ceea ce se știa până în acel moment. Astfel, termenul "titlu", pe lângă sensul de cuvânt sau text pus în fruntea unei lucrări sau calificare dobândită în urma unor studii aprofundate într-o specialitate, este foarte des folosit astăzi cu sensul de act de proprietate sau ca titlu de credit (documentul care atestă la scadență rambursarea unei sume de bani).

După definator, adică după procedura de definire, vom întâlni definiții extensionale (se specifică în definator elemente din extensiunea definitului), și intensionale (definatorul redă

proprietăți care alcătuiesc intensiunea definitului). Definițiile extensionale le cuprind pe cele ostensive și enumerative. În prima categorie intră explicațiile care indică în mod direct termenii: **Acesta este un arțar.; Iată clădirea Parlamentului.** În cazul celor enumerative se încearcă epuizarea completă a obiectelor care fac parte din mulțimea definitului. Un pictor este un artist ca: Picasso, Luchian, Van Gogh, Matisse, etc.

După intensiune distingem definiții prin simplă sinonimie, operaționale, genetice, constructive și prin gen și diferență specifică. Considerate cele mai simple, definițiile prin sinonime explică un termen cu altul care posedă exact același înțeles. Sunt însă foarte des supuse uneia dintre erorile întâlnite în cazul definirii, cea a circularității. Cele operaționale vor specifica operațiunile practice prin care se va contura obiectul la care se referă definitul

(Se numește bază, în chimie, substanța care în soluție apoasă, albăstrește hârtia roșie de turnesol, iar în relație cu un acid formează o sare). Deși par mai complicate definițiile prin gen proxim și diferență, nu fac decât să aibă definitorul un termen general, supraordonat definiendumului, adică un gen al acestuia. Mare parte a definiției însă arată caracteristica care diferențiază obiectele la care se aplică definitul, de celelalte obiecte din extensiunea acestui gen.

Regulile definiției

1. Definiția trebuie să fie adecvată, altfel spus definitul și definitorul trebuie să fie exprimați prin termeni coextensivi (adică să aibă aceeași extensiune).

Pătratul este paralelogramul cu toate unghiurile drepte și cu toate laturile egale. În raport cu aceasta regulă se pot întâlni mai multe erori. Eroarea ca definiția să fie prea îngustă demonstrează că poți

greși dând definitorului o extensiune mai mică decât cea a definitului. (**Omul este ființa bipedă.**) O altă eroare este și aceea ca definiția să fie prea largă, în care definitorul să conțină note care aparțin și altor elemente decât cele care alcătuiesc mulțimea definitului. (**„Peștele” este un animal acvatic, acoperit cu solzi.**)

2. Definiția trebuie să fie clară, adică extensiunea definitorului să fie mai clară decât cea a definitului. Uneori acestei reguli i se adaugă și o altă specificare, cea a preciziei. În acest context vor fi cu totul greșite referirile metaforice, termenii de specialitate sau ambiguitățile din expunerea definitorului. (**Câinele este cel mai bun prieten al omului.**)

3. Definiția nu poate fi circulară. Traducând această regulă, de altfel foarte importantă și foarte des încălcată, definitorul nu trebuie să se folosească de

definit, ci să se detașeze cel puțin de familia lexicală a definitului. (**Frumosul este expresia lucrurilor frumoase**).

4. Definiția trebuie să fie afirmativă. Regula nu este exclusivistă, fiind admise și definiții negative, numai și numai dacă din expunerea a ceea ce nu este definitul, ar putea rezulta ce este acesta. (**“Nefumătorul” este o persoană care nu fumează**).

Clasificarea

Majoritatea logicienilor români dau clasificării următoarea definiție: **ea este operația prin care obiectele dintr-o mulțime numită univers de clasificare se distribuie în clase, după un anumit criteriu.**

Structura unei clasificări este următoarea:

- a) **obiectul clasificării** sau universul de clasificat
- b) **criteriul clasificării**

c) **clasele obținute în urma clasificării.**

Deși există mai multe variante ale regulilor clasificării, toate urmăresc aceeași idee, ca această operație logică să poată fi efectuată corect.

Prima regulă este cea a **criteriului unic** (clasificarea trebuie să dispună de un criteriu unic și bine determinat, adică orice element din universul clasificării va fi repartizat în clase distincte după unul și același criteriu).

Regula excluderii claselor stipulează că: clasele obținute trebuie să se excludă reciproc (adică să fie în raport de contrarietate sau opoziție).

Regula completitudinii clasificării arată că fiecare element din universul clasificării trebuie să se găsească într-o clasă, în așa fel încât nici un element nu trebuie să rămână neclasificat.

Regula sumei: atunci când vom face suma elementelor claselor, ea va trebuie să fie identică cu universul clasificării.

Regula omogenității: clasele obținute trebuie să fie omogene, în sensul că asemănările în baza cărora

grupăm obiectele dintr-o clasă trebuie să fie mai importante decât deosebirile dintre ele.

Tipuri de clasificare

Un prim criteriu după care se studiază tipurile de clasificări este cel al numărului claselor obținute, rezultând astfel: **clasificări dihotomice** (obiectele se repartizează doar în două clase) și **clasificări politomice** (obiectele din domeniul clasificării sunt repartizate în mai multe clase).

După caracterul criteriului folosit, distingem între **clasificări naturale** și **clasificări artificiale**.

Un alt criteriu al împărțirii clasificărilor este cel al operațiilor care pot fi aplicate obiectelor din clasele obținute, având astfel: **clasificări nominale**, **clasificări ordinale**, **clasificări de interval**, **clasificări de raport**.

5. LOGICĂ FORMALĂ ELEMENTARĂ

5.1. LOGICĂ PROPOZIȚIONALĂ

Propozițiile cu care lucrăm în cadrul logicii propoziționale sunt de două feluri: simple și compuse.

Propozițiile compuse sunt forme logice obținute prin aplicarea anumitor operații logice la valorile de adevăr a unor propoziții mai simple, astfel încât valoarea de adevăr a unei propoziții să depindă de cea a componentelor sale.

Propozițiile simple interesează doar prin valoarea de adevăr nu și prin înțelesul lor.

Propozițiile simple care compun propozițiile complexe sunt numerotate cu litere de la sfârșitul alfabetului: **p, q, r** numite **variabile propoziționale**.

O variabilă propozițională poate primi, în funcție de context valoarea de adevărat (care se notează cu 1) sau de fals (care se notează cu 0).

Operatorii propoziționali, care formează structura logicii propoziționale sunt:

- negația ("non"; $\sim$);
- conjuncția ("și"; $\&$);
- disjuncția neexclusivă ("sau"; $\vee$);
- condiționalul ("dacă...atunci"; $\rightarrow$);
- bicondiționalul ("dacă și numai dacă"; $\equiv$);
- disjuncția exclusivă ("sau...sau"; $\veebar$).

Pentru a putea realiza diverse operații cu acești operatori este necesar să cunoaștem regulile pe care le presupun fiecare dintre aceștia. Astfel:

- a) Dacă propoziția este adevărată, negația ei va fi falsă, iar dacă propoziția este falsă, evident că negația ei va fi falsă.
- b) O conjuncție este adevărată, dacă și numai dacă toate componentele sale sunt adevărate, dacă cel puțin una dintre variabile este falsă atunci conjuncția este falsă.
- c) Disjuncția neexclusivă ia valoarea 1, dacă cel puțin una dintre variabile are valoarea 1 și va fi deci falsă doar dacă toate variabilele au valoarea 0.

- d) Condiționalul ia valoarea 0 numai în situația în care, în formula $A \rightarrow B$, A are valoarea 0, iar B are valoarea 1, în rest condiționalul este adevărat.
- e) Bicondiționalul ia valoarea 1 dacă cele două variabile din exercițiu au aceeași valoare de adevăr, având deci valoarea 0 dacă variabilele au valori diferite de adevăr.
- f) Disjuncția exclusivă are valoarea 1 dacă variabilele au valori diferite de adevăr, deci va fi falsă în cazul în care variabilele au aceeași valoare de adevăr.

Pentru a demonstra aceste reguli se utilizează în general metoda tabelelor de adevăr complete.

Aceasta se realizează după formula 2^n , unde n este numărul de variabile din exercițiu.

$p \ \& \ q$

1 1 1

1 0 0

0 0 1

0 0 0

$p \ \vee \ q$

1 1 1

1 1 0

0 1 1

0 0 0

$p \ \wedge \ q$

1 0 1

1 1 0

0 1 1

0 0 0

$p \rightarrow q$

1 1 1

1 0 0

0 1 1

0 1 0

$p \equiv q$

1 1 1

1 0 0

0 0 1

0 1 0

Se numește **lege logică**, formula care în orice interpretare a sa ia doar valoarea 1.

Se numește **formulă contingentă**, formula care are ca variante atât valoarea 1 cât și 0.

Se numește **formulă inconsistentă**, formula ale cărei variante cuprind doar valoarea 0.

5.2. SILOGISTICA

Propoziția logică este forma gândirii în care se afirmă sau e neagă ceva ce este adevărat sau fals. Propozițiile logice denumite simple sunt cele care conțin un singur subiect și un singur predicat logic. Deci, în alcătuirea acestor propoziții în afară de a afirma și a nega ceva întâlnim doi termeni

A este B

A nu este B

unde A și B reprezintă termenii

Primul dintre acești termeni cel despre care se afirmă sau se neagă ceva și este reprezentat prin A poartă numele de *subiect logic* și tocmai de aceea prezența sa este indicată prin litera S, iar cel de al

doilea, **B**, care poate fi imaginat ca și cum ar reda o proprietate, poartă numele de *predicat logic* iar prezența sa în propoziție poate fi redată de litera **P**.

Afirmația sau negarea poate fi redată în limba română în general de verbul „a fi”:

- **subiectul logic este cel despre care se afirmă ceva**

- **predicat logic este ceea ce se afirmă sau se neagă despre ceva**

Trebuie reținut fiind de maximă importanță în analiza propozițiilor categorice că: subiectul și predicatul logic nu sunt totuna cu subiectul și cu predicatul gramatical.

În alcătuirea acestui tip de propoziții întâlnim, pe lângă cei doi termeni principali care apar în cadrul unei propoziții categorice, **subiectul și predicatul** și, explicit sau nu și **cuantorii** adică, cuvintele și

simbolurile corespunătoare care ne informează despre caracteristicile cantitative ale propoziției sau expresiei logice pe care le preced (toți, toate, unii, unele, nici unul, nici o).

Clasificarea propozițiilor categorice se face după: calitate și după cuantori sau după cantitate.

După calitate, propozițiile categorice se clasifică în:

- afirmative **S este P**
- negative **S nu este P**

După cuantori diferențiem tot două tipuri de propoziții categorice:

- universale **Toți S sunt P**
- particulare **Unii S sunt P**

Tipurile fundamentale de propozitii categorice presupun combinarea celor două criterii de clasificare, având astfel următoarele categorii de propoziții:

UNIVERSAL AFFIRMATIVE: TOȚI S SUNT P.

PARTICULAR AFFIRMATIVE: UNII S SUNT P.

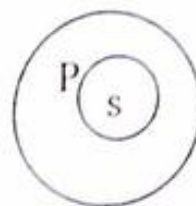
UNIVERSAL NEGATIVE: NICI UN S NU ESTE P.

PARTICULAR NEGATIVE: UNII S NU SUNT P.

Fiecărui tip de propoziție i s-a asociat un simbol și o formulă prin care este abreviată structura logică.

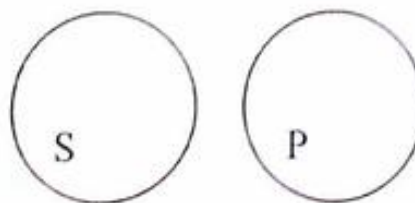
Propoziția universal afirmativă numita de tip A cu formula $S \text{ a } P$ (toți S sunt P):

Diagrama Euler

Acest tip de propoziție ne spune că: **nu există S care să nu fie P.**

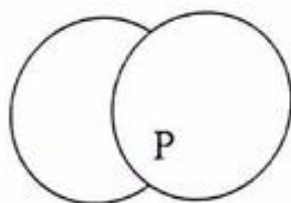
Propozițiile universal negative se numesc propoziții de tip E cu formula $S \text{ e } P$ (Nici un S nu este P).

Acest tip de propoziție spune că: **nu vom găsi elemente care să fie și S și P.**

Propozițiile particular afirmative sunt de tipul I cu formula **S i P** (unii S sunt P).

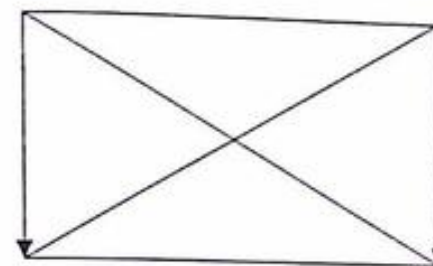
Conform variantei Euler extensiunile celor doi termeni se intersectează

În cazul propoziției particular negative, ea este de tipul **O**, adică apare sub forma **SoP** (o parte nedeterminată a clasei subiectului este exclusă din clasa predicatului).

Între cele patru tipuri de propoziții **A, E, I, O** cu același subiect și predicat logic apare un sistem de relații logice, definit în amănunt de așa numitul **pătrat logic al propozițiilor categorice**, sau **pătratul lui Boethius**.

SaP Contrarietate SeP

SiP Subcontrarietate SoP

Propozițiile aflate în raport de contrarietate (contrare) nu pot fi împreună adevărate, dar pot fi împreună false.

Propozițiile aflate în raport de subcontrarietate pot fi împreună adevărate, dar nu pot fi împreună false.

Propozițiile aflate în raport de contradicție nu pot fi împreună nici adevărate, nici false.

În cazul propozițiilor aflate în raport de subalternare (așa cum o indică și săgețile din pătrat), situația este specială, pentru că acest raport se referă la universală și particulară de aceeași calitate cu ea (SaP-SiP; SeP-SoP), (de exemplu dacă universală este adevărată este evident că și particulară de aceeași calitate cu ea va fi adevărată).

Raportul de contradicție, de exemplu se comportă în felul următor:

$$(SaP = 1) \Rightarrow (SoP = 0)$$

$$(SoP = 1) \Rightarrow (SaP = 0)$$

$$(SeP = 0) \Rightarrow (SiP = 1)$$

$$(SiP = 0) \Rightarrow (SeP = 1)$$

În anumite cazuri putem spune că printr-o inferență (un proces rațional ordonat, prin care din anumite propoziții numite premise se obține o nouă propoziție denumită concluzie), din valoarea de adevăr

a unei propoziții se obține valoarea de adevăr a altor propoziții. Inferențele de acest fel se împart, așa cum aminteam și în prima parte a sintezei, atunci când discutăm despre argumente, în două categorii: **deductive și inductive.**

În cazul inferențelor deductive considerate cele mai simple sunt **inferențele imediate, prin care dintr-o propoziție categorică, considerată drept premisă, decurge direct, fără nici un intermediar o altă propoziție categorică considerată concluzie.**

Inferențele imediate sunt: **obversiunea, conversiunea, contrapозиția parțială, contrapозиția totală, conversiunea obvertită.**

OBVERSIUNEA este operația ca e constă în **schimbarea calității propoziției categorice și negarea**

predicatului logic. Ea se poate aplica tuturor celor patru tipuri de propoziții.

CONVERSIUNEA presupune doar interschimbarea locului celor doi termeni, subiectul și predicatul. Se aplică numai propozițiilor de forma E sau I.

CONTRAPOZIȚIA PARTIALĂ este schimbarea calității, negarea predicatului logic și interschimbarea locului termenilor.

CONTRAPOZIȚIA TOTALĂ înseamnă negarea ambilor termeni și interschimbarea locului acestora. Atât contrapозиția parțială, cât și cea totală se aplică doar propozițiilor de forma A sau O.

CONVERSIUNEA CONVERTITĂ constă în schimbarea calității, negarea subiectului logic și

interschimbarea locului termenilor. Se aplică doar în cazul E sau I.

5.3 SILOGIMUL

Silogismul este tipul fundamental de inferență deductivă mediată, alcătuită din trei propoziții categorice, dintre care două sunt premise iar a treia este concluzie.

Fiind vorba de o inferență mediată (indirectă) este recomandabil ca în analiza validității unui asemenea argument să plecăm de la analiza concluziei și pe baza structurii concluziei să determinăm structura premiselor.

Într-un silogism apar trei și numai trei termeni, denumiți termeni extremi și termenul mediu. Termenii extremi sunt subiectul (numit și termen minor) și predicatul (numit și termen major). Premisa care va

conține predicatul se va numi deci premisă majoră, pe când cea care conține subiectul se va numi premisă minoră. Cea de a treia noțiune, comună ambelor premise, dar care lipsește din concluzie se numește termen mediu, el intermediind subiectul și predicatul din concluzie.

Există patru structuri silogistice:

1) M P 2) P M 3) M P 4) P M

S M S M M S M S

S P S P S P S P

→ numite de logica tradițională *figuri silogistice*.

Regulile generale ale silogismului

Legi care se referă la termeni :

Legea referitoare la termenul mediu: în cel puțin una din aparițiile sale, termenul mediu apare în toată extensiunea sa, adică el este distribuit în cel puțin o premisă. Ea ne spune că dacă termenul mediu ar fi nedistribuit la fiecare dintre cele două apariții ale sale (apare doar într-o parte a extensiunii lui), premisele nu mai oferă un fundament suficient pentru concluzie.

Nici unul dintre termenii concluziei nu poate avea o extensiune mai mare decât a avut-o în premisa din care a provenit, sau altfel spus **legea care se referă la termenii extremi** poate spune că, dacă un termen extrem este distribuit în concluzie, atunci neapărat el trebuie să fie distribuit și în premisa care îl conține.

Legi referitoare la premisele și concluzia unui argument silogistic:

1. Din premise afirmative rezulta numai concluzii afirmative.
2. Cel puțin una din premise este afirmativă.
3. Dacă una din premise este negativă, concluzia este negativă.
4. Cel puțin una din premise este o propoziție universală.
5. Dacă o premisă este particulară, concluzia este particulară.

Pe lângă aceste legi generale, fiecare dintre cele patru figuri silogistice are și două sau mai multe reguli speciale. Astfel, **Figura 1**, are două reguli speciale care spun: premisa minoră este afirmativă și premisa majoră este universală.

Figura 2: una dintre premise este negativă; premisa majoră este universală.

Figura 3 admite și ea tot două reguli speciale: premisa minoră este afirmativă iar concluzia este particulară.

Doar **Figura 4** acceptă trei reguli speciale, și anume: dacă premisa majoră este afirmativă, atunci minoră este universală; dacă una dintre premise este negativă, atunci majora este universală; și cea din urmă regulă: dacă premisa minoră este afirmativă, atunci concluzia este particulară.

6. ANALIZA PROPOZIȚIILOR INTEROGATIVE

Propozițiile interogative (întrebările) prezintă un loc important atât în activitatea științifică, cât și în activitățile practice. Analiza lor are loc în cadrul unei discipline logice speciale, numită **logică erotetică**.

Sondajul de opinie, ancheta socială, interviul, interogatoriul reprezintă sisteme de întrebări cu particularități speciale. Cercetătorul trebuie, cu ajutorul întrebărilor să obțină informații despre opiniile, trăsăturile de caracter sau comportamentul diferitelor persoane, sau informații despre faptele și acțiunile la care participă acestea. Pe baza acestor aspecte se stabilesc anumite concluzii despre ce, cine, când, unde, cum a reacționat, pentru ce motiv etc.

Caracterizarea și structura întrebărilor

În cazul unei prime clasificări a întrebărilor se disting **întrebările propriu-zise (autentice)** și **întrebările aparente**. În cadrul limbajului rostit, enunțurile care exprimă întrebări autentice pot fi recunoscute după intonație, pe când în cazul limbajului scris, întrebările autentice sunt finalizate cu semnul întrebării.

Întrebările aparente, deși se pot finaliza și ele cu semnul întrebării, reprezintă tipuri de propoziții cognitive (unele coincid cu enunțuri prin care ni se spune că a fost adresată o întrebare, ca în exemplul *Te-am întrebat dacă ai fost la școală.*, sau că urmează să fie adresată o întrebare: *Te voi întreba unde ai fost.*

Un alt tip de întrebări aparente, alături de cel de mai sus denumit **întrebări aparente**, îl constituie

întrebările retorice, ca de exemplu: *Oare nu Verdi a compus Traviata?*

Întrebările aparente pot fi, ca orice propoziții cognitive, adevarate și false, pe când întrebările propriu-zise nu se pot evalua prin valori de adevăr. Formularea de răspuns a respondentului poate fi o propoziție cognitivă adevărată sau o propoziție cognitivă falsă, din punct de vedere al informației solicitate.

În cazul întrebării: *Ai reușit ieri să ajungi la timp la gară?*, respondentul are la dispoziție două variante de răspuns:

- răspuns printr-o propoziție completă ("este adevărat că...", "este fals că...");
- răspuns abreviat (respondentul va recurge la un simplu "da" sau "nu").

Rezultă că orice întrebare trebuie considerată în raport cu schema de răspuns specifică ei și în directă legătură cu mulțimea răspunsurilor pe care le presupune.

În construcția fiecărei întrebări și în alcătuirea schemei de răspuns specifică ei apare întotdeauna o parte din răspunsul așteptat; această parte din răspuns constituie **datul întrebării**. De exemplu, în cazul întrebării: Cine a pictat tabloul Carul cu boi?, datul întrebării îl reprezintă cuvintele "a pictat Carul cu boi". Răspunsurile pot fi, pe lângă propoziții cognitive, propoziții imperative, opțiuni, rugăminți și chiar propoziții interogative. Exemplu:

Întrebare: **Cine mă ajută la curățenie?**

Răspunsuri: Sa te ajute X!

Te-as ajuta eu.

Te rog sa faci singur curățenie!

Să te ajut eu?

Tipuri de întrebări

Clasificarea întrebărilor se realizează după mai multe criterii distincte.

După **tipul de solicitare introdusă de o întrebare**, se deosebesc două feluri de întrebări: **întrebări decizionale** (care ne cer să alegem cel puțin una din mai multe variante de răspuns) și **întrebări complete** (prin care ni se solicită informații cu care să eliminăm o lacună din cunoștințele noastre privind o anumită situație).

Întrebările decizionale sunt **simple** (specifică numai două variante de răspuns) sau **plurale**, (propun mai multe variante de răspuns).

Întrebările complete sunt **deschise** (datorită scopului lor imprecis, nu sugerează o schemă de răspuns

precis definită) și **închise** (cu un scop clar și o schemă definită de răspuns).

Autorii volumului **Logică juridică**, profesorii Petre Bieltz și Dumitru Gheorghiu exemplificau tipul de întrebare completivă deschisă, prin următoarea interogație : « Cum a apărut fenomenul "copiii străzii" în București? ».

Exemplu de întrebare completivă închisă: Cum te numești?

După criteriul **particulei interogative** din alcătuirea întrebării, distingem între :

- **întrebări referitoare la persoane** (cu particula interogativă "cine")
- **întrebări referitoare la timp** (cu particula interogativă "când")

- **întrebări referitoare la locuri** (cu particula interogativă "unde")

- **întrebări referitoare la fapte sau evenimente** (cu particulele "cum" sau "în ce fel"), - **la scopuri** (cu particulele "cu ce scop")

- **la motivații, cauze** ("din ce cauză", "de ce", "pentru ce").

După datul întrebării, există întrebări factuale și întrebări normative. În cazul întrebărilor factuale se solicită informații concrete, iar în cazul întrebărilor normative se solicită instrucțiuni prin care cel care întreabă speră să obțină un anumit rezultat.

După domeniul întrebărilor, există întrebări cu domeniu vid și întrebări cu domeniu nevid.

După contextul în care se produc, se disting **întrebări proprii contextului științific** și **întrebări specifice contextului didactic**. În primul caz, se elimină parțial sau total lacune în cunoaștere, se trece de la necunoscut la cunoscut.

În cazul întrebărilor specifice contextului didactic, în vederea verificării cunoștințelor elevilor de către profesor, există: întrebări test, întrebări ajutoare, întrebări pregătitoare, întrebări capcană, întrebări indirecte. Aceste sisteme de întrebări se pot organiza sub forma testelor de cunoștințe, teze și extemporale, sau sub forma de ascultare în clasă.

7. LOGICA NORMELOR JURIDICE

Analiza propozițiilor care introduc norme, reguli, instrucțiuni, a debutat în 1951, când G.H.Von Wright a publicat articolul *Deontic Logic*, un adevărat certificat de naștere al **logicii deontice**, așa cum mai este numită logica normelor.

Propozițiilor normative le sunt proprii în general funcția direcționar-sugeratoare a limbajului, adică cea care orientează, direcționează sau avertizează. Spre deosebire de propozițiile cognitive, deja amintite, cele normative nu pot primi valoare de adevăr, pentru că nu dețin funcția informativă a limbajului.

Structura logică a normelor cuprinde șapte componente, dintre care trei se consideră că alcătuiesc nucleul normei (caracterul normei, conținutul normei și condiția de aplicare a normei), celelalte elemente fiind autoritatea normativă, subiectul normei, ocazia și sancțiunea.

Kelsen ajunsese la concluzia că, fiecărei norme juridice îi corespund patru sfere de aplicație: materială, personală, temporală și spațială. Prima o formează conținutul sau materia prevederii sau altfel spus, acel fapt pe care norma îl permite, ordonă sau interzice celor cărora li se adresează. Sfera personală se referă la subiectele la care se aplică respectiva normă; sfera temporală, la perioada cât norma este în vigoare, iar cea spațială la locul în care se aplică.

Normele nu pot funcționa decât ca factori ai conviețuirii umane și astfel vor face un joc intersubiectiv. Ele joacă de asemenea și un rol subiectiv, atunci când apar în conștiința oamenilor ca

forțe motivante ale acțiunilor lor. În procesul comunicării interumane este evident că normele vor fi formulate lingvistic. Relația dintre autoritatea care decretează norma și subiectul asupra căruia se răsfrânge aceasta, precum și relațiile dintre autoritățile ierarhic organizate care creează sau aplică legile, vor fi întotdeauna relații de comunicare lingvistică.

Unii logicieni fac o distincție netă între o logică a normelor și o logică deontică. Este cazul lui Zygmunt Ziembinski care spune că, logica normelor are în vedere relațiile formale dintre norme, în particular relația de contradicție (incompatibilitatea logică dintre norme) și relația ce are loc între două norme, dintre care cea de a doua este o consecință a celei dintâi (relația potrivit căreia, dacă prima normă este în vigoare într-un sistem dat, atunci este în vigoare și cea de a doua). Din păcate sau din fericire, logica actuală a evoluat, iar pentru înțelegerea ei trebuie să ne găsim fie pe teritoriul hermeneuticii, fie pe cel al semioticii.

Logica deontică are în vedere relațiile formale dintre propozițiile care caracterizează comportamentele unui subiect, individ, ca fiind obligatorii, interzise, permise, facultative sau indiferente din punctul de vedere al normei, sau al unui sistem de norme coerent.

Dacă autoritatea normativă (sau cea care instituie norma) și subiectul normei (al cărui comportament îl reglementează autoritatea) sunt mult mai cunoscute, despre caracterul normei se poate spune că acesta este dat de faptul că ea poate obliga, interzice sau permite. Conținutul normei este acea stare de lucruri prevăzută în normă, a cărei realizare este sau nu permisă. Condiția de aplicare a normei se referă la cum și la ce trebuie să facă subiectul pentru a se conforma normei. Ocazia apare atât în legătură cu timpul, cât și cu spațiul specificate în textul normei. În sfârșit, sancțiunea este cea care obligă făptașul la repararea daunelor.

Ota Weinberger în studiul Normele juridice și logica normelor, se ocupă de cele trei direcții pe care le are de îndeplinit metodologia juridică. Acestea sunt: în primul rând, să arate cum trebuie înțeleasă ordinea de drept, oferind modele de gândire juridică, rezultate din teoretizarea modului în care juriștii se raportează la lege și o interpretează. Apoi, este obligatoriu să se ocupe de problema justificării dreptului, atât pe baza relației de delegare și a stabilirii faptelor, cât și în procesul de descoperire a dreptului în situațiile când un decident juridic este împuternicit să-și exercite discreția sau în perimetrul considerațiilor de lege ferenda. Nu în ultimul rând, trebuie să-l călăuzească pe legiuitor în activitățile intelectuale care îi sunt specifice.

Din același studiu aflăm și care sunt cele mai esențiale caracteristici ale deonticului:

- Este relativ la sistem și ne-obiectiv, în contrast cu onticul, care este în principiu obiectiv.

- Realitatea sau irealitatea conținutului de normă nu contează pentru valabilitatea normei

- În diferite sisteme sunt posibile atitudini normative diferite

- Se pot concepe norme și sisteme normative făcând abstracție de orice realitate socială căreia ar putea să-i aparțină.

- Relațiile logice dintre norme există în sfera entităților ideale exprimate prin propoziții normative și nu în sfera enunțurilor despre existența sistemelor de norme

- Așa numita cunoaștere a normelor constă în sesizarea semnificației propozițiilor directive respective, analog sesizării semnificației propozițiilor indicative (sesizare în sensul de înțelegere, și nu de reclamație...!).

S-a făcut vorbire pe parcursul acestui paragraf, foarte des, despre relația ontic-deontic, adică dintre Sein și Sollen, sau dintre ESTE și TREBUIE, cărora

din punct de vedere lingvistic le corespund propozițiile cognitive, informative, respectiv cele direcționar-sugeratoare.

Cercetătoarea nu acceptă soluția după care, deosebirea dintre cele două tipuri de propoziții rezidă din modul în care ele funcționează în viața celui care se folosește de limbaj, adică de modul pragmatic de utilizare.

„În practica lingvistică, rolul pragmatic al unei propoziții nu corespunde întotdeauna cu semnificația ei; o expresie lingvistică cu o anumită semnificație poate avea roluri pragmatice diferite în funcție de situație și de atitudinile specifice ale utilizatorilor limbajului. O propoziție indicativă poate fi folosită pentru a determina o acțiune; ba poate chiar îndeplini și o funcție imperativă”...pe când o întrebare poate la rândul ei să fie folosită ca o comandă. „Privite sub aspect pragmatic, propozițiile au, pe de o parte, funcția lor normală, care corespunde semnificației lor, iar pe

de altă parte, au funcții specifice determinate de situațiile în care se află plasat, în viață, utilizatorul limbajului”.

Deosebirea evidentă dintre propozițiile direcționar-sugeratoare și cele informative este vizibilă clar, dacă se respectă două mari reguli:

1. Nu se poate trage o concluzie normativă din premise printre care nu figurează cel puțin o propoziție normativă.
2. Nu se poate trage o concluzie propozițională, din premise printre care nu figurează cel puțin o propoziție indicativă.

Deci onticul nu poate fi dovedit prin deontic întrucât nu putem deriva concluzii din premise direcționar-sugeratoare.

Cercetătoarea face în continuare o subtilă analiză a importanței comunicării normelor, practic cel mai important mijloc pentru a le face cunoscute și înțelese, analiză pe care o redăm în continuare.

„...Combinarea unei comenzi sau interziceri cu îndrumarea practică dată de educator produc în om experiența înțelesului specific al expresiilor deontice în cauză. Observarea reacțiilor unor terțe persoane la prescripții sau prohibiții...are și ea un rol. În orice caz, operatorul normativ (adică semnul care în comunicare indică faptul că se are în vedere un conținut deontic) apare ca un element lingvistic purtător de semnificație. El nu se referă la entități din afară, ci semnifică doar o caracteristică semantică și posedă o semnificație în acest sens...Reflecția asupra comunicării normelor ne conduce spre înțelegerea a ceea ce are specific cunoașterea normelor. Când se spune, că o stare de lucruri fizică, un eveniment fizic sau o realitate socială au fost cunoscute, se are în vedere aprehendarea unui obiect existent sau a proprietăților sau a relațiilor sale. Aici cunoașterea are un punct de referință în realitatea materială. Când e vorba însă de cunoașterea unor obiecte ideale, se are în vedere cu totul altceva. Astfel,

când este vorba de cunoașterea teoremei lui Pitagora sau a principiului rațiunii suficiente, se are în vedere schițarea unei imagini a realității numită „teorema lui Pitagora” sau „principiul rațiunii suficiente”; intenția este de astă dată aprehendarea înțelesului respectivei teoreme sau principiu. La fel și în cunoașterea normelor. Și aici e în joc cunoașterea unor entități ce nu pot fi zugrăvite, ci doar înțelese. O normă nu se aprehendează printr-un act de judecare a conținutului normativ comunicat, ci prin înțelegerea directivei comunicate”.

Cu alte cuvinte, dincolo de importanța în sine a normei, este important să existe o relație corectă între normă-comunicarea ei - înțelegerea ei, pentru a fi siguri că mesajul a fost înțeles corect, în totalitatea lui.

Ota Weinberger mai pune în discuție și un alt aspect deosebit de important, acela al conflictelor dintre obligații, precum și necesitatea de a exista norme de rezolvare a conflictelor. Aceste reguli privitoare la

soluționarea conflictelor înlătură contradicțiile logice, dar este dificil să imaginezi cu mult înainte situații posibile de conflicte derivate între obligații. Sistemul juridic „prescrie” tratarea acestor conflicte la tribunal.

„Carența unui sistem juridic ce conține contradicții primare, adică norme primare contradictorii, trebuie deosebită de cea a ivirii unor contradicții secundare, sub formă de conflicte între obligații. Un sistem de norme ce cuprinde contradicții primare în sensul de mai sus este logic defectuos. Contradicțiile ce apar în chip secundar, drept urmare a unor premise factuale, nu sunt o dovadă a inconsistenței logice a însuși sistemului de norme; ele reclamă doar existența unor reguli pentru soluționarea conflictelor, sau a unor reguli prin care se acordă puterile decizionale necesare în acest scop”.

Revenim la opiniile lui Ziembinski din studiul său Normele juridice și logica normelor, pentru a mai face încă o dată distincția din punct de vedere semantic

între norme și propozițiile cu caracter descriptiv, care califică comportamente.”Practica judiciară nu face distincție între norma „A trebuie să facă C” și propoziția adevărată sau falsă, că în conformitate cu norma N, lui A i se ordonă, interzice sau permite să facă C...”

Argumentația merge mai departe, luând cazul concret al sistemului judecătoresc.

„Raționamentele judecătorului care aplică o normă juridică pot fi uneori bazate pe teoreme ale logicii deontice în sens strict. Uneori e de ajuns să se constate că potrivit normei N, comportamentul C îi este ordonat, permis, etc. lui A, pentru a se putea stabili conform unei teoreme a acestei logici, că lui A îi este de asemenea permis, ordonat, un comportament de tipul C0....Concluzia că norma N ordonă comportamentul C0, deoarece ordonă comportamentul C și deoarece există o legătură logică între cele două propoziții modale normative, este rezultatul unei

operații intelectuale efectuate de o anumită persoană”. Acest tip de inferențe este la îndemâna oricui. De aceea trebuie făcută totuși diferența între, stabilirea unei sentințe, care întrunește aspectele unei inferențe, dar care este un act juridic săvârșit de un organ competent al statului și un simplu raționament pe care-l înțelegem cu toții.

În practică, sistemele de logică a normelor sau de logică deontică, în sens strict sunt minuțios elaborate, în schimb interpretarea simbolurilor este greoaie. Tocmai de aceea, Zygmunt Ziembinski elaborează un număr de patru reguli pentru ajutorul juriștilor angrenați în analiza normelor.

A) Trebuie perfecționate sistemele care fundează raționamente referitoare la normele generale sau la propozițiile modale normative cu caracter general.

B) Trebuie perfecționată analiza semiotică a expresiilor nedescriptive, pentru a se evita

neînțelegerile în legătură cu caracterul premiselor raționamentului juridic cu care avem de-a face.

C) Trebuie perfecționat limbajul dispozițiilor legale și trebuie reconstruite în mod rațional regulile tradiționale după care se codifică și se decodifică normele juridice, în măsura în care acest lucru poate fi făcut în limba obișnuită. În particular, trebuie elaborate principii de traducere a expresiilor...

D) Pentru a face posibile raționamente juridice privitoare la caracterul normativ al vreunui comportament din punctul de vedere al unui sistem de drept în vigoare, trebuie precizată mai întâi doctrina izvoarelor de drept ale acestui sistem, iar în particular, trebuie precizate regulile care permit eliminarea conflictelor dintre normele sistemului sau dintre consecințele acestor norme.

Recapitulând, spunem că o normă are un oarecare înțeles, „Norma A are înțelesul B”. Aceasta înseamnă că, în formula respectivă nu mai trebuie să

caut reguli de interpretare, întrucât înțelesul ei este adevărat, obiectiv și transparent.

Limbajul juridic însă, mai poate suporta și interpretări. Dincolo de situația când norma juridică este clară, iar instanța o aplică, există și situații când există reguli, directive proprii limbajului juridic. Jerzy Wroblewski vorbește despre această situație în articolul Aspectul logic al interpretării normelor juridice.

Aceste reguli sunt controversate pentru că semnificațiile atribuite de interpreții normelor nu sunt puse de acord. Din punctul de vedere al interpreților, aceste reguli sunt formulări de directive semantice privitoare la limbajul juridic prin care se analizează și se descoperă înțelesul textelor juridice. Pentru a se evita confuzia, regulile de interpretare juridică trebuie formulate într-o asemenea manieră, încât să permită determinarea înțelesului fiecărei norme juridice, ca fiind unicul și adevăratul ei înțeles. Această cerință trebuie respectată întrucât cel care adoptă

hotărârea judecătorească are obligația legală de a o justifica în fiecare caz particular, în care a aplicat-o. De aceea, importanța formei normei, a mesajului este atât de importantă, precum și a tuturor noțiunilor de logică.

Încheiem acest mic îndrumar în logica juridică cu un citat pe cât de bine realizat artistic, pe atât de adevărat: „Majoritatea oamenilor vor admite ca nu sunt frumoși. Mulți vor concede că nu sunt puternici. Dar nimeni nu va recunoaște despre sine că nu este logic”.

EVALUARE/AUTOEVALUARE (2)

1. Argumentele logice sunt alcătuite din:

- a) propoziții simple
- b) premise și concluzii
- c) premise și concluzie

2. Este corect: $A=idB$, sau $A=idA$?

3. "În același timp și sub același raport o propoziție este și adevărată și falsă" este definiția principiului:

- a) identității
- b) non-contradicției
- c) a niciunuia

4. Forma logică este sinonimă cu:

- a) graficul argumentului

b) schema argumentului

c) desenul argumentului

5. Propozițiile cognitive redau:

- a) ordine
- b) întrebări
- c) informații

6. Prin ce se deosebesc argumentele deductive de argumentele inductive:

- a) prin informația de la nivelul concluziei
- b) prin forma logică
- c) prin numărul premiselor

7. Un argument este alcătuit din:

- a) premise și concluzii
- b) premise și concluzie
- c) îndemnuri

EVALUARE/AUTOEVALUARE (3)

1. Termenii sunt:
 - a) componente sintactice de bază
 - b) componente sintactice speciale
 - c) conjuncții
2. Componentele sintactice speciale sunt:
 - a) termenii
 - b) propozițiile
 - c) operatorii
3. Intensiunea sau:
 - a) înțelesul termenului
 - b) termenii vizi
 - c) obiectele desemnate
4. „Garoafă” și „plantă” se află în raport de:
 - a) ordonare
 - b) contradicție
 - c) nu prezintă nici un raport
5. Exemplificați raportul de opoziție contradictorie.

EVALUARE/AUTOEVALUARE (4)

1. Definitorul este:
 - a) parte a definiției
 - b) termenul de definit
 - c) predicatul
2. Definițiile reale pot fi:
 - a) adevărate sau false
 - b) doar adevărate
 - c) nu au valoare de adevăr
3. Definiția ostensivă:
 - a) arată efectiv termenul
 - b) este falsă
 - c) nu este folosită
4. Pentru a realiza o clasificare avem nevoie de:
 - a) un criteriu
 - b) valori de adevăr
 - c) propoziții

5. Regula sumei se referă la:
- a) aritmetică
 - b) identitate între elementele clasificării și universul clasificării
 - c) argumente logice

EVALUARE/AUTOEVALUARE (5)

1. Rezolvați următorul exercițiu prin metoda tabelelor de adevăr complete
 $[p \& (q \rightarrow r) \equiv (p \vee r)]$
2. Specificați ce fel de formulă este rezultatul exercițiului de mai sus.
3. Treceți tipul de propoziție SoP prin toate operațiile posibile.

4. Conform Pătratului lui Boethius completați următorul exercițiu:
- a) Dacă A este falsă...E este...I este...O este
 - b) Dacă E este adevărată...A este...I este...O este...
 - c) Dacă I este adevărată...A este...E este...O este
 - d) Dacă O este falsă...A este...E este...I este...
5. Demonstrați regulile speciale ale figurilor silogistice.

EVALUARE/AUTOEVALUARE (6)

1. Întrebările aparente sunt:

- a) propoziții cognitive
- b)decizii
- c)rapoarte

2. Întrebările completeive sunt:

- a)deschise
- b)deschise și închise
- c)închise

3. Erotetica se ocupă cu studiul :

- a) întrebărilor
- b) normelor
- c) argumentelor

4. Răspunsurile la întrebări pot fi tot întrebări :

- a) nu
- b) da
- c) doar în cazul întrebărilor completeive

5. "Salariații născuți pe Lună lucrează și sâmbata?" este o întrebare.....

EVALUARE/AUTOEVALUARE (7)

1. Deontica se ocupă cu:

- a) întrebările
- b) dialogurile
- c) normele

2. Propozițiile normative:

- a) chestionează

- b) direcționează
- c) ajută

3. Structura logică a normelor cuprinde:

- a) nucleu
- b) proton
- c) ion

4. Identificați elementele normei în propoziții direcționar sugeratoare din viața cotidiană.

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ

BIELTZ, P., GHEORGHIU, D., *Logică juridică*, Editura Pro Transilvania, București, 1998.

BOTEZATU, P., *Introducere în logică*, Editura Polirom, Iași, 1997.

ENESCU, G., *Tratat de logică*, Editura Lider, București

GHEORGHIU, D., *LOGICĂ GENERALĂ*, în *Sinteze anul I, Învățământ la distanță, Facultatea de Filosofie și Jurnalism, Universitatea Spiru Haret*, Editura Fundației România de Măine, București, 2003.

MOHOREA, E., *Introducere în logică*, Editura Arc, 2003.

STOIANOVICI, D., *Logică juridică*, Societatea
Ateneul român, Universitatea Ecologică,
București.

TAMMELO I., *Domeniul și semnificația logicii
juridice*, în *Logica și dreptul – culegere de
traduceri* -, Ed. Paideia, 2006

WEINBERGER O., *Discursul normativ și teoria
raționamentului juridic*, în *Logica și dreptul –
culegere de traduceri* -, Ed. Paideia, 2006

ZIEMBINSKI Z., *Normele juridice și logica
normelor*, în *Logica și dreptul – culegere de
traduceri* -, Ed. Paideia, 2006.

CUPRINS

1. NOȚIUNI INTRODUCTIVE	5
2. SCURTĂ ISTORIE A LOGICII	11
3. TERMENI ȘI NOȚIUNI	31
4. DEFINIȚIA ȘI CLASIFICAREA	35
5. LOGICĂ FORMALĂ ELEMENTARĂ	47
5.1. LOGICĂ PROPOZIȚIONALĂ	47
5.2. SILOGISTICA	53
5.3 SILOGIMUL	63
6. ANALIZA PROPOZIȚIILOR INTEROGATIVE	68
7. LOGICA NORMELOR JURIDICE	76

CUPRINS

1. NOȚIUNI INTRODUCTIVE	5
2. SCURTĂ ISTORIE A LOGICII.....	11
3. TERMENI ȘI NOȚIUNI	31
4. DEFINIȚIA ȘI CLASIFICAREA.....	35
5. LOGICĂ FORMALĂ ELEMENTARĂ	47
5.1. LOGICĂ PROPOZIȚIONALĂ	47
5.2. SILOGISTICA	53
5.3 SILOGIMUL	63
6. ANALIZA PROPOZIȚIILOR INTEROGATIVE ..	68
7. LOGICA NORMELOR JURIDICE.....	76